

LADISLAV HOLATA, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

Základnou orientáciou terminologických komisií¹ bolo od samého začiatku úsilie o kodifikáciu terminológie troch súčastí marxizmu-leninizmu na základe jeho klasických textov. Pokiaľ ide o terminológiu predchádzajúcich či koexistujúcich škôl a smerov, terminologické komisie sa jej venovali (a venujú) len potiaľ, pokiaľ bola v týchto textoch zastúpená alebo explicitne (v citátoch), alebo pokiaľ bola implicitne obsiahnutá v určeníach samých klasikov. (Ak vyjadrovala nejaký obsahový odtieň týchto určení alebo bola nevyhnutná pre pochopenie ich širších dejinno-filozofických súvislostí.) To bolo prvé dôležité rozsahové ohraničenie práce terminologických komisií. Druhé obsahové ohraničenie práce spočívalo v tom, že komisie museli rezignovať na obrovskú systematickú a dejinno-filozofickú analytickú prácu, ktorá ostatne ostáva úlohou základného výskumu a podriaďiť svoju činnosť účelu, pre ktorý boli zriadené. Išlo im o akúsi inventúru základných terminologických problémov a vnesenie určitého elementárneho poriadku do užívania terminológie troch súčastí marxizmu-leninizmu. Mohlo by sa zdať, že terminologické komisie si kládli priskromné ciele, ale v počiatočnom štádiu a pri ich „pragmatickom“ zameraní to boli zrejme ciele jedine reálne. Napokon sa ukázalo, že aj v provizórnych podmienkach možno dosiahnuť veľmi pozitívne výsledky.

Aj takto ohraničená práca v terminologických komisiách narážala na dve závažné ťažkosti. Prvá ťažkosť spočívala v systémovosti marxizmu-leninizmu; v jeho interdisciplinárnosti. Čoskoro sa ukázalo, že špecifickosť a autonómnosť súčastí marxizmu-leninizmu je iba relatívna, keďže vytvárajú jednotný, vnútorne ucelený teoretický systém. Tento systém je tak mnohoúrovňový a každá disciplína musí rešpektovať nielen vlastné nároky, ale aj požiadavky systému vyššieho celostného poriadku, marxizmu-leninizmu ako celku. Podľa známeho výroku Lenina Marx nenapísal Logiku (s veľkým L), ale zanechal nám logiku Kapitálu. Tak sa nevyhnutne dospelo k tomu, že počiatočná izolovaná činnosť jednotlivých komisií, ktoré pracovali každá osve, si vynútila potrebu sprostredkovania výsledkov jednej komisie pre druhú, a teda nevyhnutnosť vzájomnej spolupráce, čo nakoniec vyústilo do spoločného riešenia mnohých problémov (napr. priamo účasť ekonómov v práci filozofickej komisie a naopak).

Druhá ťažkosť je ešte väčšia, je to historickosť samotného marxizmu-le-

¹ Chceme upozorniť, že v Nakladateľstve Pravda je zhromaždený obrovský podkladový materiál, ktorý by mohol slúžiť ako dobré východisko pre prácu konštituujuúcich sa terminologických komisií pri niektorých spoločenskovedných ústavoch SAV (eventuálne pre skvalitnenie práce už konštituovaných). V Kabinete redakcie klasikov marxizmu-leninizmu je archivovaných takmer 250 materiálov [z ktorých niektoré majú niekoľko desiatok strán]. Ich analýzou by bolo možné vyhnúť sa detským chrobákam práce v tejto oblasti a zhodnotením ich štruktúry [1. súpis sporných termínov, 2. doterajšia prax ich prekladania a návrhy prekladateľa, 3. slovníky a literatúra, 4. formulácia problému a 5. príloha, v ktorej sú typologicky zachytené rôzne kontextové významy daného termínu] rýchlo dospieť k optimálnej podobe objektivácie dosiahnutých výsledkov a ich uchovania.

ninizmu. Veď ide o živé, rozvíjajúce sa a meniace sa učenie. Táto historickosť je spätá nielen s jeho samotným konštituovaním a rozvíjaním klasikmi, s ich myšlienkovou evolúciou, ale aj s neskorším rozvojom jednotlivých jeho súčastí. A tu je založená možnosť dvojakej dezinterpretácie prekladov klasických textov. Prvá spočíva v tom, že sa neskoršie významové určenia samotných klasikov transponujú do ich počiatkových, zárodočných podôb, nehovoriac už o nebezpečenstve, že sa môžu prispôsobovať neskorším — a ako sme videli aj deformovaným — interpretáciám marxizmu. V tejto súvislosti snáď stačí pripomenúť známe peripetie s prekladaním raného Marxovho termínu *Verkehr*. Požiadavka dôsledného historizmu a evolučného hľadiska je niekedy dosť ťažko realizovateľná,² ale vedomé úsilie a jej rešpektovanie tu musí byť prítomné.

Nebezpečenstvo modernizácie súvisí však aj so širším rozvojom vedeckého poznania vôbec a s istou módnosťou detailnejšie rozpracúvaných a širšie uplatňovaných metodologických postupov. Vo fyzike bol napr. starší termín pre označenie fyzikálnej veličiny vyjadrujúci zotrvačné a gravitačné vlastnosti hmoty — „masa“, nahradený termínom „hmotnosť“. Táto zámena však súvisí s moderným rozvojom fyzikálnych vied (s teóriou relativity). Neimplikuje tu už sám nový termín aj obsahové precizácie fyzikálnej teórie? Je oprávnené používať ho v textoch, ktoré zachytávajú stav teórie pred týmito obsahovými inováciami? Netreba aj tu dodržiavať dôslednejšie princíp historizmu? Je oprávnená norma, ktorá nariaďuje zámenu starého termínu novým v každom prípade a vo všetkých súvislostiach? Alebo iný príklad. V súvislosti s tým, ako sme znovu objavovali štrukturalizmus, a s rozvojom funkcionálno-štrukturálnej metodológie sa stal u nás veľmi frekventovaným a až módnym termín „štruktúra“. Je však možné prekladať klasikmi často používaný termín „Gliederung“ — ako sa to zvyčajne robí — termínom „štruktúra“? Neboli by primeranejšie ekvivalenty „členenie“, „usporiadanie“? Veď termín „štruktúra“ je implicitne a systémovo spätý s istou teóriou a celou sústavou ďalších určení (systémový celok, izomorfizmus, homomorfizmus, funkcia atď.)! To nijako neznamená poprieť, že už klasici objavili a často formulovali mnohé určenia tejto stránky objektov (hlavne sociálnych), ale zabraňuje to len tomu, aby sa nezamieňali a nemiešali paradigmy rôznej historickej proveniencie a ideovej orientácie.

V tomto smere posunuli komisie riešenie mnohých terminologických problémov značne dopredu.

Terminologické komisie sa od samého začiatku vedome orientovali proti simplifikácii prekladaných textov a riadili sa zásadou, že je nevyhnutné v maximálnej miere rešpektovať bohatosť kategoriálnych určení klasického marxizmu, tzn. nájsť a fixovať ku každému odbornému termínu východiskového jazyka v princípe jeden zodpovedajúci slovenský ekvivalent.³

² Tak napr. Marx a Engels používali vo svojich raných dielach dva termíny — Produktivkraft a Produktionskraft. V neskorších dielach čoraz viac používali Produktivkraft, až napokon r. 1894 pri tretom vydaní *Anti-Dühringa* Engels opravil všetky Produktionskräfte na Produktivkräfte. Celá situácia je o to zložitejšia, že tu doteraz nie je vyriešený slovenský ekvivalent základného Marxovho termínu Produktion a že uvedené termíny vystupujú raz v súvislosti s výrobnými silami, inokedy ako synonymum produktivity (Produktivkräfte der Arbeit i Produktionskräfte der Arbeit). Pozri materiál č. 1.91.192 v Kabinete nakladateľstva Pravda.

³ Na to upozorňuje už F. Engels, keď J. Brodhausovi, prvému prekladateľovi

Realizácia tejto zásady je elementárnym predpokladom adekvátneho pre-
tlačenia odborných textov všeobecne. Jej uplatňovanie spresnilo slovenské
vyjadrenie myšlienok klasikov, vyjasnilo rad temných miest a prispelo k au-
tentickosti slovenských prekladov klasikov marxizmu-leninizmu. Tak boli okrem
iného fixované už spomínané slovenské ekvivalenty pre termíny dinglich
(vecný), stofflich (látkový), gegenständlich (predmetný) a kodifikovaná di-
ferencovanejšia slovenská terminológia pre oblasť teórie poznania, materia-
listického chápania dejín a pod. Táto práca nie je však ani zďaleka ukončená.
Niektoré problémy tohto charakteru boli predmetom viacerých zasadnutí ter-
minologických komisií a niektoré nie sú doteraz vyriešené (napr. termín
Produktion a všetky s ním bezprostredne späté určenia). Tak napr. skupinou
termínov Dasein, Sein, Existenz a s nimi spätých určení (napr. Daseinsweise,
Dasein haben, da sein, Nichtdasein, Wertdasein, Wiederdasein, Daseinsform,
atď.) sa zaoberali už štyri terminologické komisie. R. 1976 v súvislosti s Leni-
novými Zbranými spismi sa rozhodlo prekladať Sein ako bytie, Dasein ako
jestvovanie a Existenz ako existencia. Terminologická komisia ku *Kapitálu*
doplnila toto rozhodnutie tak, že v ekonomických textoch možno Dasein pre-
kladať aj slovenským ekvivalentom existencia. Pri vydávaní Hegelovej *Logiky*
ako vedy sa zvolil ako slovenský ekvivalent tohto termínu termín súcno.
Ostatne v doterajších prekladoch a pri príprave druhého vydania Marxových
Ekonomicko-filozofických rukopisov sme sa stretli aj s ekvivalentom „kon-
krétne bytie“, eventuálne len „bytie“, „život“ a i. Až posledné zasadnutie ter-
minologickej komisie práve v *Ekonomicko-filozofickom rukopise* z r. 1844
koncom júna 1989 rozhodlo vyhradiť pre Existenz slovenský ekvivalent exis-
tencia, pre Sein bytie a pre Dasein súcno (zdôvodnenie tohto riešenia pozri
materiál č. 186 — dodatok v Nakladateľstve Pravda).

Terminologické komisie však riešili aj rad problémov, kde bola zásada
jedného slovenského ekvivalentu zachovaná, ale tento ekvivalent nevyjadroval
presne označované určenie. Tak napr. posledná terminologická komisia roz-
hodla Marxov termín Gattung prekladať ako rod, a nie ak doteraz, ekvivalen-
tom druh. Okrem toho, že Marx používa — hoci zriedkakedy — aj termín
Art, Tierart, species, hovoria pre túto zmenu aj obsahové dôvody. Pre Marxa
označuje rodovosť človeka jedno z podstatných určení jeho špecifickosti na
rozdiel od zvierat. Marx nemusel toľko zdôrazňovať, že človek je „druhovou“
bytosťou, veď takou sú všetky zvieratá. No človek je predmetne činnou, vedo-
mou bytosťou, bytosťou, ktorá pozná deľbu práce, ktorá nesplýva s vlastnou
činnosťou, ale má vzťah k sebe a k ostatným jedincom svojho druhu — a preto
je rodovou bytosťou (Gattungswesen). Rodovosť je tu počiatočným analytic-
kým vyjadrením spoločenskosti človeka, a nie jeho bytia ako jedinca živo-
číšneho druhu (materiál č. 224).

Podobne, no z iných dôvodov bol zmenený preklad termínov setzen. Setzen
z doterajšieho stanovovať, stanovovanie na klásť a kladenie (materiál č. 230),
boli fixované slovenské ekvivalenty roh a fein z doterajšieho primitívny a
rafinovaný na hrubý a jemný (materiál č. 232), boli fixované slovenské ekvi-

Marxovho *Kapitálu* do angličtiny okrem iného vyčíta, že v prípade, „keď sa nejaké
slovo opakuje, prekladá ho vždy celým radom rôznych výrazov a zabúda, že odborný
termín treba prekladať vždy jedným a tým istým ekvivalentom“. F. Engels: Ako sa
nemá prekladať Marx. In: K. Marx — F. Engels: O umení a literatúre. Zv. I. Bratislava
1989, s. 179.

valenty termínov Veräußerung — scudzenie, Entäußerung — zvonkajšenie, Entfremdung — odcudzenie (materiál č. 129 a 130), Selbstbejahung — sebaafirmácia, Selbstbetätigung — činné sebauplatnenie, Selbstbestatigung — sebaopotvrďovanie (materiál č. 231), atď.

Zásada jeden termín v origináli — jeden slovenský ekvivalent vyzerá na prvý pohľad samozrejmä a ľahko realizovateľná. Ako sme však videli a ešte uvidíme, naráža v prekladateľskej praxi na veľké, niekedy až neriešiteľné ťažkosti. Zásada jednoznačnej ekvivalencie musí platiť v princípe, spravidla, ale nie vo všetkých prípadoch, nie absolútne. Takému rigoróznemu terminologickému dogmatizmu sa stavia do cesty rad prekážok, tak čisto jazykových ako aj vecných.

Pokiaľ ide o jazykové prekážky, niektoré vyplývajú zo špecifického charakteru východiskového jazyka. Tak napríklad nemčina pomocou prefixov a sufixov (eventuálne skladaním slov) vytvára neobyčajne ľahko novotvary, ktoré niekedy ani nemusia vyjadrovať nový obsah, ale sú skôr typické pre toho-ktorého autora a majú teda viac-menej synonymický význam s niektorým starším termínom. Ak si uvedomíme šírku a rozmanitosť autorov, s ktorými napr. Marx a Engels polemizovali, a zoberieme do úvahy okolností, že nielen odmietajú terminológiu svojich ideových odporcov a limine, ale že ju oveľa častejšie preberajú a na ich vlastnom poli sa ju snažia rozvrátiť alebo ju naplniť novým vlastným obsahom, stane sa nám pochopiteľnejším nevyhnutnosť istej vedomej, rozumnej terminologickej redukcie, pretože cieľovému jazyku proste a jednoducho chýbajú slová. Pre ilustráciu jazykových ťažkostí uvedieme aspoň jeden charakteristický príklad (obsahová analýza by si vyžiadala samostatnú štúdiu). Pre označenie primárnych spoločností a rozmanitých lokálnych a historických spoločenských zoskupení používajú Marx s Engelsom tieto termíny:

1. Gemeinde (Haus, Familien-, Dorf- oder Mark-, Bauern-, Land-, Stadt-, ...),
2. Gemeinwesen (Gentil-, ursprüngliche, naturwüchsige, zivilisierte),
<3. Gemeinschaft (Haus-, Dorf-, Mark-, Männer-, Ehe-, ...),4. Gemeinschaftlichkeit,
5. Genossenschaft (Haus, Dorfmark-, Gau-, Gentil-, ...),
6. Gemeinsamketi
7. Geselligkeit,
8. Mark,
9. retainer,
10. Kommune (orientalische),
11. community (pozri materiál č. 132, oddiel A, B, C).

Ďak aj odmietneme zjednodušujúcu tendenciu a expanziu doterajšieho slovenského ekvivalentu občina, toto terminologické bohatstvo nie je možné asi zachovať v plnom rozsahu a musí sa siahnuť k určitej redukcii (napr. považovať termín Genossenschaft za synonymický s termínom Gemeinschaft). Treba však vyčerpať všetky možnosti a rezervy cieľového jazyka skôr, ako túto krajinu možnosť využijeme. Ak k takejto redukcii siahneme, mali by sme na to v poznámke čitateľa upozorniť.

Trocha iný dôvod, ktorý relativizuje uvedenú zásadu, spočíva v tom, že odborné termíny sú väčšinou (aspoň vo filozofii) tvorené zo slovnej zásoby prirodzeného jazyka, a to isté slovo teda môže plniť (a naozaj aj plní) v texte rôzne funkcie. Tak napr. nemecké slovo Natur môže vystupovať ako odborný

termín (napr. anorganický a organický svet), ale môže v rámci prirodzeného jazyka znamenať aj krajinu, prirodzenosť, povahu a dokonca aj podstatu. Rozlíšiť tieto kvalitatívne rôzne funkcie slov nie je častokrát jednoduché a vyžaduje si to dôkladnú kontextovú analýzu rôznych spôsobov ich použitia. Je nevyhnutné vypracovať typológiu kontextových významov toho-ktorého slova, aby sme mohli rozhodnúť, kedy hrá úlohu odborného termínu a kedy vyjadruje istý akcent svojho sémantického poľa v rámci prirodzeného jazyka. Keďže nie všetky odborné termíny sú vedome konštituované a explicitne definované (prechody sú mimovoľné a pozvoľné), je častokrát takmer nemožné rozhodnúť, či dané slovo už plní alebo neplní túto novú funkciu. Mohli by sme analyzovať rad príkladov tohto typu (napr. Genuss, Verhältnis, naturwüchsig, roh-fein [pozri materiál č. 227, 232]), no v každom prípade je zrejmé, že táto okolnosť neobyčajne sťažuje prácu prekladateľa a že bez starostlivých výpiskov rôznych kontextových významov a ich dôkladnej obsahovej analýzy tu nie je nádej na sebamenší úspech. Ale ani vtedy si nemôžeme byť vždy istí, mnohé riešenia ostávajú kompromisné a tiež reinterpretácie nás sprevádza ako neblahé fátnum. Vskutku dobrý a naprosto verný preklad je vždy ešte pred nami.

Zásadu jeden termín — jeden slovenský ekvivalent však úplne znemožňuje skutočnosť, že už vo východiskovom jazyku jeden termín označuje dva (ale i viac) významy, dve kategoriálne určenia. Trampoty so synonymitou sa tu komplikujú ťažkosťami s terminologickou homonymitou. Analýza kontextových významov je tu samozrejماً, ale tvorí iba elementárny predpoklad. Riešenie ktoréhokoľvek problému je tu nevyhnutne späté s pochopením a interpretáciou celého teoretického systému príslušného autora. Touto otázkou sa tu nemôžeme zaoberať podrobne. Uvedieme preto len tri príklady, ktoré naznačia, o akú zložitú procedúru tu ide.

Tak už spomenuté slovo Natur (Natur-, natürlich) vystupuje napr. v Marxových textoch v rámci prirodzeného jazyka a vyjadruje jednoducho ráz, povahu, charakter nejakého predmetu. Okrem toho častokrát vyjadruje to isté, čo v slovenčine znamená slovo prirodzenosť, prirodzený (das natürliche Organ — prirodzený orgán, das natürliche Produktionsinstrument — prirodzený výrobný nástroj). Tu sa ešte pohybujeme v rámci prirodzeného jazyka. Ale aj slovo prirodzenosť, prirodzený môže nadobudnúť (a v dejinách nadobudlo) status termínu. Už tu vytvára rôzne možnosti pre preklad. Znamená v nemeckom jazyku termín der naturgeschichtliche Prozes prírodno-historický alebo prirodzene historický proces?, das Naturgesetz der Produktionsweise, prírodný zákon spôsobu výroby alebo prirodzený zákon spôsobu výroby?, das Naturwesen prírodný či prirodzený bytosť?

Voľba ostrejšieho (prírodný) a menej ostrého (prirodzený) ekvivalentu je tu závislá od rešpektovania širších myšlienkových súvislostí, najmä od uvedomenia si toho, že samotný termín (nie už len slovo) Natur označuje u Marxa dve kategoriálne určenia:

- a) užšie kategoriálne určenie — príroda ako protiklad spoločnosti, ako to, čo je mimo spoločnosť, nespoločenské, predspoločenské;
- b) širšie kategoriálne určenie, keď príroda zahŕňa aj spoločnosť.

Ák nezoberieme do úvahy túto terminologickú homonymiu, budeme pokladať niektoré Marxove určenia za paradoxálne (die gesellschaftliche Natureigenschaft, das natürliche Populationsgesetz), z obavy pred údajným naturalizmom budeme prekladať „der Mensch als Naturwesen“ v podobe „človek ako priro-

dzená bytosť“ namiesto správneho „človek ako prírodná bytosť“, nebudeme si vedieť rady s Marxovým určením die übernatürliche Eigenschaft (a preto ho budeme prekladať hanblivo, ako „nie prírodná vlastnosť“ namiesto správneho „naprírodná vlastnosť“ — t. j. spoločenská vlastnosť) práve tak ako s určením die Naturgeschichte des Menschen (a budeme ho prekladať ako doposiaľ „*prírodopis človeka*“ namiesto správneho „*prírodné dejiny človeka*“) a všeobecne budeme mať tendenciu redukovať slovenský preklad na menej ostrý ekvivalent (prírodenosť, prírodzený). [Pozri materiál č. 194 a dodatok.]

V súvislosti s kategoriálnou dvojjýznamovosťou jedného termínu ostatne narážame na prípady, keď aj po najdôkladnejších analýzach ostávajú na rozpakoch, ktorý z obidvoch termínov cieľového jazyka použiť. Obidve riešenia sú prijateľné, a to nielen intuitívne, ale aj s pomocou argumentov. Ako napríklad preložiť túto časť jedného odseku z *Ekonomicko-filozofických rukopisov* z roku 1844, kde Natur znamená i prírodu i prírodenosť?

„Das unmittelbare, natürliche, notwendige Verhältniss des Menschen zum Menschen ist das Verhältniss des Mannes zum Weibe. In diesen natürlichen Gattungsverhältniss ist das Verhältniss des Menschen zur Natur unmittelbar sein Verhältniss zum Menschen, wie das Verhältniss zum Menschen unmittelbar sein Verhältniss zur Natur, seine eigne natürliche Bestimmung ist. In diesen Verhältniss erscheint also sichtlich, auf ein anschauliches Faktum reduzier inwieweit dem Menschen das menschliche Wesen zur Natur oder die Natur zum menschlichen Wesen des Menschen geworden ist... In ihm zeigt sich also inwieweit das natürliche Verhalten des Menschen menschlich oder inwieweit das menschliche Wesen ihm zum natürlichen Wesen, inwieweit seine menschliche Natur ihm zur Natur geworden ist“ [1, s. 388].

Prvý český preklad (Praha 1961) znie takto: „Bezprostředním, přirozeným, nutným vztahem člověka k člověku je vztah muže k ženě. V tomto přirozeném rodovém vztahu je vztah člověka k přírodě bezprostředně jeho vztahem k člověku, tak jako vztah k člověku je bezprostředně jeho vztahem k přírodě, jeho vlastním přirozeným určením. V tomto vztahu se tedy smyslově jeví, redukováno na názorný fakt, nakolik se člověku lidská podstata stala přirozeností anebo nakolik se příroda, přirozenost stala lidskou podstatou člověka... V něm se tedy ukazuje, nakolik se přirozené chování člověka stalo lidským anebo nakolik se pro něj lidská podstata stala podstatou přirozenou, nakolik se mu jeho lidská přirozenost stala přirozeností“ (2, s. 91—92).

V druhom českom preklade (Praha 1978) má druhá časť tohto miesta túto podobu: „...V tomto poměru jeví se tedy smyslově, redukováno na názorný fakt, nakolik se stala člověku lidská podstata přirozeností anebo nakolik se příroda stala lidskou podstatou člověka... V něm se tedy ukazuje, nakolik se přirozené chování člověka stalo lidským nebo nakolik se mu lidská podstata stala přirozenou podstatou, nakolik se mu lidská příroda stala přirozeností“ (3, s. 76).

V prvom slovenskom preklade je iné riešenie: „...V tomto vzťahu sa teda zmyslovým spôsobom, zredukovaným na názorný fakt prejavuje, v akej miere sa človeku stala ľudská podstata prírodenosťou, alebo v akej miere sa príroda stala ľudskou podstatou. ... V ňom sa teda zračí, v akej miere sa prírodené správanie človeka stalo ľudským, alebo v akej miere sa mu jeho ľudská podstata stala podstatou prírodnou, v akej miere sa mu jeho ľudská prírodenosť stala prírodenosťou (4, s. 93).

To však nie je všetko, ešte iné riešenie nachádzame v revidovanom preklade vo *Vybraných spisoch* Marxa a Engelsa (5, s. 78) a iný variant sa posuďoval pri príprave druhého slovenského prekladu.

Zdá sa nám, že v tomto (ale aj iných) prípade sa nehrá s čitateľom poctivá hra, že tu do úzko profesionálnej oblasti prenikajú isté širšie, metaprekladateľské súvislosti. Máme na mysli etiku prekladateľskej práce. Ide nám o otvorený, čestný vzťah k čitateľovi. Čitateľ by mal vedieť o tejto dvojvýznamovosti textu originálu a prekladateľská interpretácia by sa nemala vydávať za jediné možné riešenie. Čitateľ by na to mal byť upozornený nielen na prvom mieste, kde sa takáto komplikácia vyskytne, ale i tam, kde sa v jednom odseku či dokonca v jednej vete táto terminologická homonymia objaví, v prvom prípade poznámkou pod čiarou, v druhom prípade uvedením pod čiaru originálneho termínu (napr. tak ako to robí druhé české vydanie z r. 1978).

Podobná situácia, trochu menej zložitá, je s termínom *das Wesen* (*Naturwesen, Unwesen, Wesenseinheit, Wesenskräfte, Entwesung*), ktorý označuje jednak určenie „podstaty“, jednak určenie „bytosti“. Aj tu je treba odlišiť základný význam tohto termínu (podstata) a ekvivalent bytosť (bytostné sily) ohraničiť určitými dodatkovými kritériami, napr. v našom prípade ho užívať len v súvislosti s človekom. Potom sa nemôže stať, že by sme „die Wissenschaft des Naturwesens“ pretlmočili ako „veda o prírodnej bytosti“ namiesto „veda o podstate prírody“ (pozri materiál č. 226). Aj tu však treba na túto okolnosť upozorniť čitateľa. A tak napríklad preklad Marxovej výpovede: „Die entfremdete Arbeit kehrt das Verhältniss dahin um, dass der Mensch eben weil er ein bewusstes Wesen ist, seine Lebenstätigkeit, sein Wesen nur zu einem Mittel für seine Existenz macht“, by mal mať takúto podobu: „Odcudzená práca spôsobuje zvrät v tomto vzťahu v tom zmysle, že človek práve preto, že je vedomou bytosťou (v origináli *Wesen*), robí zo svojej životnej činnosti, zo svojej podstaty (v origináli *Wesen*) len prostriedok na svoju existenciu.“

Osobitný problém predstavuje termín *die Nationalökonomie* (*der Nationalökonom*), ktorý používal Marx v raných prácach, osobitný preto, že sa v ňom krížia nároky historizmu a požiadavky ekvivalencie (pozri materiál č. 223 k *Ekonomicko-filozofickým rukopisom* z roku 1844).

V starších slovenských prekladoch sa tieto termíny prekladali ako národné hospodárstvo a národohospodár. Národné hospodárstvo tu v jednom termíne označovalo nielen národohospodársku teóriu a národohospodársku politiku, ale aj reálny predmet národohospodárskej náuky. Podobne je tomu dodnes v anglickej literatúre, kde *economy* alebo *economics* znamená nielen ekonomickú teóriu, ale aj jej reálny predmet. V slovenčine však došlo k tomu, že termín národné hospodárstvo sa začal používať len pre isté predmetné procesy, zatiaľ čo termín ekonómia bol vyhradený len pre teóriu, vedu o týchto procesoch. Podobný proces terminologickej diferenciácie medzi objektívnou a subjektívnou dialektikou nie je ostatne zriedkavý a prebieha aj v iných vedeckých disciplínach (porovnaj napr. diferencie fyzický a fyzikálny, psychický a psychologický a pod.). Súčasný preklad, ak nechce viesť k nedorozumeniam a k zavádzaniu čitateľa, musí tieto terminologické dištinkcie rešpektovať. Keďže však aj u Marxa nie sú tieto dva významy terminologicky osamostatnené, musí prekladateľ podľa kontextu ten istý termín *Nationalökonomie* niekedy prekladať ako národné hospodárstvo, inokedy ako národná ekonómia (event. politická ekonómia). Je zjavné, že doterajší preklad Marxovej výpovede

de „...wächst der Zynismus der Nationalökonomie relativ von Smith über Say bis zu Ricardo, Mill etc.“ v podobe „...Cynismus národného hospodárstva narastá relatívne od Smitha cez Saya až po Ricarda, Milla atď.“, je nesprávny. V iných prípadoch však toto rozlíšenie nie je také ľahké.

Ešte ťažšie sa uplatňuje nárok historizmu, dotýkajúci sa najmä prvej, adjektívnej časti tohto termínu v prípade, že ide o teóriu, vedu o národohospodárskych procesoch. Za adjektívum „politická“ ekonómia sa prihovárajú dve okolnosti. Za prvé súčasný úzus pre označovanie tejto disciplíny (ten by nebol až taký závažný, hoci ho nemožno podceňovať), ale sú tu aj vecné, historické dôvody. Politická ekonómia ako vedecká disciplína vznikla na anglickej pôde a tu sa konštituovala nie ako náuka o národných zvláštnostiach ekonomickej teórie, ale ako náuka o princípoch a zákonoch, podľa ktorých hospodária národy (krajiny) ako celky. „Ökonomie der Nationen“ sa vlastne skrátila na „Nationalökonomie“. Anglickým ekvivalentom Nationalökonomie je political economy. Podobne aj vo francúzštine má économie politique rovnaký význam ako économie nationale. [Pozri stanovisko doc. Plachtinského v materiáli č. 223.] Tieto dôvody hovoria v prospech ekvivalentu „politický“ a k tomu, aby sa Nationalökonomie a Nationalökonom prekladali ako politická ekonómia a politický ekonóm.

Sú tu však aj závažné dôvody pre ekvivalent „národný“. Za prvé je to fakt myšlienkovvej evolúcie samého Marxa, okolnosť, že neskorší, rozvinutejší stupeň tejto evolúcie, fixovaný v určitejších a presnejších termínach, nemožno prenášať na jej skoršie stupne. Ak to pripustíme v jednom prípade, musíme to pripustiť aj v ostatných, ale potom neprekladáme, ale reinterpretujeme skoršieho Marxa neskorším a vydávame sa do područia nekontrolovanej a nekontrolovateľnej modernizácie. Veď termín Nationalökonomie je spätý s počiatočným vyrovnávaním sa Marxa s ranoburžoáznou politickou ekonómiou, s obdobím, keď Marx ešte napr. vôbec nerozlišuje medzi klasickou politickou ekonómiou a vulgárnou ekonómiou a pod. To, že Marx relatívne skoro túto terminológiu opúšťa, svedčí o jeho rýchlom myšlienkovom vyzrievaní, ale nie je to dostatočný dôvod pre to, aby sme už túto počiatočnú fázu fixovali v terminológii jeho zrelších prác.

Druhý dôvod je rovnako dôležitý. Marx spočiatku nevyrastal ani v anglickej, ani vo francúzskej myšlienkovvej tradícii, ale v nemeckej. A práve pre túto tradíciu je charakteristické, že predmet ekonómie na rozdiel a vo vedomom ohraničení od anglickej a francúzskej politickej ekonómie chápala inak, totiž ako „zhromažďovanie historického materiálu k národnému hospodárstvu a skúmanie a opísanie hospodárskych procesov v národnom rámci“ [6, s. 578]. Už len preto, aby sme zachovali špecificky nemeckú, národnú provenienciu termínu Nationalökonomie, treba preňho voliť slovenský ekvivalent „národná ekonómia“.

Túto dilemu riešila posledná terminologická komisia k *Ekonomicko-filozofickým rukopisom* z roku 1844 [jún 1989] kompromisom. Rozhodla používať slovenský ekvivalent politická ekonómia s tým, že čitateľ bude v poznámke upozornený na tieto širšie súvislosti.

Samostatnú kapitolu predstavuje problematika spätá s prekladaním termínu die Aufhebung [materiál č. 228]. Pojem označovaný termínom Aufhebung je jedným z najdôležitejších pojmov Hegelovej filozofie a je bezprostredne spätý s jeho dialektickou koncepciou vývoja. Tento pojem má u Hegela ne-

obyčajne zložitý obsah a jeho celostný význam je tvorený tromi významovými akcentmi:

- a) negovať, rušiť — negare
- b) zachovať — conservare
- c) pozdvihnúť, prekonať — elevare.

Aufheben teda u Hegela znamená súčasne zrušiť nejaký celok (predmet, systém, štruktúru, kvalitu), zachovať isté jeho momenty (stránky, aspekty) a pôvodný celok prekonať novou, vyššou celostnosťou, pozdvihnúť ho k novej, vývojovo vyššej jednote. Tento pojem je teda čo do významu vskutku trojjediný a jeden jeho ľubovoľný významový akcent predpokladá aspoň latentnú prítomnosť obidvoch zvyšných, jednako len pri opise rôznych vývojových fáz istého celku vystupuje vždy len jeden z nich ako dominantný. Uvedená interpretácia je u Hegela spätá predovšetkým so sférou ducha, s oblasťou poznania. Z Hegelovej filozofie prešiel tento termín do marxistickej filozofie, kde sa používa najmä pre charakteristiku vyvíjajúceho sa predmetu v súlade so zákonom negácie negácie a stotožňuje sa s pojmom dialektickej negácie.

Prekladateľská prax doteraz volila ako ekvivalent tohto termínu dva krajné významové akcenty a podľa kontextu ho prekladala striedavo ako rušiť — rušenie, prekonať — prekonanie. Tretí významový akcent sa až na malé výnimky takmer nevyskytuje, a je to pochopiteľné, lebo zachovať — zachovanie najslabšie vyjadruje (správnejšie takmer nevyjadruje) dynamickosť tohto pojmu. Z „trojjedinosti“ tohto termínu vyplýva, že doterajšia prax jeho prekladania je nesprávna. Termín takéhoto charakteru by mal mať zásadne jeden slovenský ekvivalent a rozlíšenie jeho dominantného významového akcentu v tom-ktorom kontexte by nemalo byť primárne úlohou prekladateľa, ale čitateľa samého. Keďže Marx používa pre označenie významového akcentu prekonať — prekonanie aj osobitný termín überwinden — Überwindung, rozhodla posledná terminologická komisia prekladať nemecké aufheben, Aufhebung slovenským termínom rušiť — zrušiť, rušenie — zrušenie (samozrejme s poznámkou, ktorá čitateľa upozorní na tieto širšie súvislosti a významové nuansy).⁴

Naznačili sme niektoré problémy, s ktorými sa práca terminologických komisií stretávala nielen preto, aby sme vysoko ocenili to, čo už sa na tomto poli spravilo, ale hlavne preto, aby sme dokázali, že ide o prácu skutočne náročnú, o prácu hodnú pracovísk základného výskumu.

LITERATÚRA

1. MARX, K. — ENGELS, F.: Gesamtausgabe. I. Abt., Band 2, Berlin 1982.
2. MARX, K.: Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844. Praha 1961.
3. MARX, K.: Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844. Praha 1978.
4. MARX, K. — ENGELS, F.: Malé ekonomické spisy. Bratislava 1966.
5. Vybrané spisy Marxa a Engelsa. Zv. I. Bratislava 1977.
6. Ökonomische Lexikon. Berlin 1976.

⁴ Toto zasadnutie tak modifikovalo rozhodnutie terminologickej komisie k Hegelovej Logike ako vede z r. 1975, ktorá rozhodla prekladať tento termín zásadne ako prekonať, prekonanie, a len výnimočne zrušiť, zrušenie.